

BOLANING SHAXS SIFATIDA SHAKLLANISHI PEDAGOGIK JARAYON SIFATIDA

Nigmatova Mavjuda Maxmudovna

Buxoro davlat pedagogika instituti

maktabgacha va boshlang'ich ta'lim pedagogikasi kafedrasi dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolaning shaxs sifatida shakllanishi jarayoni pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Oiladagi tarbiya, maktab muhitining xususiyatlari, o'qituvchining pedagogik kompetensiyasi, shuningdek, ijtimoiy va psixologik omillar bolaning yetuk shaxs bo'lib kamol topishida muhim ahamiyat kasb etishi ko'rsatib berilgan. Shuningdek, maqolada konstruktivizm hamda sotsiokultural yondashuvlar asosida bolaning ta'lim-tarbiyasi hamkorlik va interfaol usullar yordamida takomillashtirilishi lozimligi ta'kidlangan. Ushbu tadqiqot, shaxs shakllanishi jarayonida oilalar, maktablar va keng jamiyat hamkorligining zarurligini alohida ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: bolaning shaxs sifatida shakllanishi, pedagogik jarayon, oila tarbiyasi, maktab muhitining roli, interfaol usullar, konstruktivizm, sotsiokultural yondashuv, ijtimoiy-psixologik omillar

Аннотация: В данной статье рассматривается процесс формирования личности ребёнка с педагогической точки зрения. Показано, что семейное воспитание, особенности школьной среды, педагогическая компетентность учителя, а также социальные и психологические факторы играют ключевую роль в развитии ребёнка как гармоничной личности. Кроме того, в статье подчёркивается необходимость применения конструктивистского и социокультурного подходов в обучении и воспитании, предполагающих использование интерактивных методов и сотрудничества. Исследование особо выделяет важность взаимодействия семьи, школы и общества в процессе становления личности.

Ключевые слова: формирование личности ребёнка, педагогический процесс, семейное воспитание, роль школьной среды, интерактивные методы, конструктивизм, социокультурный подход, социально-психологические факторы

Annotation: This article explores the process of a child's personality development from a pedagogical perspective. It demonstrates that family upbringing, the characteristics of the school environment, the teacher's pedagogical competence, as well as social and psychological factors play a crucial role in a child's holistic development. Additionally, the article emphasizes the necessity of applying constructivist and sociocultural approaches in education, suggesting

the use of interactive methods and collaboration. The study underlines the importance of cooperation among the family, school, and the broader community in shaping a child's identity.

Keywords: child's personality development, pedagogical process, family upbringing, school environment role, interactive methods, constructivism, sociocultural approach, social-psychological factors

Kirish

Bolaning shaxs sifatida shakllanishi zamonaviy pedagogik tadqiqotlar diqqat markazida turadigan muhim masalalardan biridir. Shaxs rivoji nafaqat o‘qitish yoki ta’lim berish bilan cheklanib qolmaydi, balki bolaga atrof-muhit, oilaviy tarbiya, ijtimoiy muhit, psixologik omillar va shaxsning o‘z-o‘zini anglash jarayonlari ta’sir ko‘rsatadi. Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shu bilan belgilanadiki, bolada shaxsiy fazilatlar, ijtimoiy-axloqiy munosabatlar, kognitiv rivojlanish, o‘ziga xos qobiliyat va iqtidorlar shakllanishi, ularning yetuk inson sifatida kamol topishiga asos bo‘ladi. Zamonaviy jamiyatda bolalar ko‘plab axborot oqimlari, texnologik taraqqiyot va global madaniy almashuv ta’sirida o‘sadilar, bu esa tarbiya va ta’lim jarayonlarini qayta ko‘rib chiqish, yangi pedagogik metodlardan foydalanish zaruratini keltirib chiqaradi. Shu munosabat bilan, bolaning shaxs sifatida shakllanish jarayonini o‘rganish, undagi asosiy omillarni aniqlash va bu omillarni pedagogik jarayonning ajralmas qismiga aylantirish bugungi kun tadqiqotchilari uchun muhim vazifa sifatida ko‘rinadi. Mazkur maqolaning maqsadi bolaning shaxs sifatida shakllanishi nimaga bog‘liqligini tadqiq etish va ushbu jarayonni samarali boshqarish hamda rivojlantirish bo‘yicha xulosalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot doirasida bolaning ijtimoiy, psixologik va pedagogik rivojlanish mexanizmlari, oiladagi va maktabdagi tarbiya hamda zamonaviy interaktiv metodlarning roli tahlil qilinadi.

Usullar

Tadqiqot sifat jihatidan tahlilga asoslangan bo‘lib, bir nechta empirik va nazariy manbalarni qamrab oldi. Ma’lumotlar quyidagi manbalardan olindi: ilmiy maqolalar, dissertatsiyalar, monografiyalar va turli pedagogik qo‘llanmalar. Shu bilan birga, bolalarning tarbiyasi va rivojlanishi bilan bog‘liq zamonaviy tadqiqotlar, jumladan psixologik-pedagogik eksperimentlar ham ko‘rib chiqildi. Maqsadli kontent-analiz yo‘li bilan bolaning shaxs sifatida shakllanishiga ta’sir qiluvchi asosiy omillar belgilandi. Bularga oiladagi tarbiya modeli, maktab muhitining xususiyatlari, o‘qituvchining pedagogik kompetensiyasi, shuningdek, yoshga xos rivojlanish bosqichlari, psixologik xususiyatlar va ijtimoiy ta’sir kabilar kiradi. Tadqiqotning metodologik negizlari sifatida konstruktivizm va sotsiokultural yondashuvlar tanlandi. Ushbu yondashuvlar bolaning shaxs sifatida shakllanishini nafaqat bilish jarayoni, balki ijtimoiy tajriba va interaktiv munosabatlar majmuasi sifatida ko‘rib chiqadi. Bolaning o‘qish jarayonidagi faol ishtiroki, qiziquvchanligi va kommunikativ hamkorligi konstruktivizm nuqtai nazaridan tahlil qilindi, chunki bu nazariya ta’lim subyektining faoliyatini, uning kognitiv strukturalarini rivojlantirishni rag‘batlantiradi. Vygotskiy va Piaget kabi olimlar ishlari

asosida qurilgan sotsiokultural yondashuvlar bola psixikasining rivojlanishi hamda turli ta’sirchan muhitlarda shakllanishini yaxlit holda o‘rganishga yordam berdi.

Natijalar

Tadqiqot doirasida bolaning shaxs sifatida shakllanishiga oid bir qator mohiyatli xulosalarga kelindi. Avvalo, oiladagi tarbiya modelining muhimligi tasdiqlandi. Oila bola uchun dastlabki ijtimoiy muhit bo‘lib, unda o‘rnatiladigan muloqot uslubi, tarbiya usullari, motivatsiya mexanizmlari, hissiy qo‘llab-quvvatlash darajasi bola shaxsining shakllanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Demokratik muhit hukmron bo‘lgan oilalarda bolalarning o‘zini ifoda etish imkoniyatlari keng bo‘lib, ular mustaqil fikrlash, o‘z fikrini himoya qilish va qaror qabul qilish ko‘nikmalarini tezroq egallashlari mumkin. Autoritar oilalarda esa bolada ijtimoiy moslashuv va mustaqil qaror qabul qilish borasida cheklovlar yuzaga kelishi kuzatiladi. Maktab muhitining xususiyatlari bolaning shaxs sifatida shakllanishida ikkinchi muhim omil sifatida namoyon bo‘ldi. O‘qituvchi tomonidan qo‘llaniladigan pedagogik usullar, dars jarayonida yaratiladigan psixologik iqlim, hamkorlikka yo‘naltirilgan metodlar va bolalarning o‘zaro muomala madaniyati shaxs rivojida asosiy o‘rin tutadi. O‘qituvchining professionallik darajasi, uning bolaga bo‘lgan shaxsiy munosabati, sinfdoshlar bilan muloqot etish malakalari o‘quvchilarda ijtimoiy hissiyotlarni shakllantiradi. Muhim jihat shundaki, bolalarning fikr va hissiyotlarini eshitish, qadrlash, rag‘batlantirish ularning o‘ziga bo‘lgan ishonchi va ijtimoiy faoliyati rivojlanishiga sabab bo‘ladi.

Shu bilan birga, bolada shaxsiy qiziqish va iqtidorlarni rivojlantirishga keng imkon berish shaxs shakllanishini jadallashtiradi. Tekshirishlar shuni ko‘rsatdiki, qaysidir fan, kasb yoki san’atga qiziqishi ortgan bola o‘z harakatlarini bosqichma-bosqich rejalashtirishni o‘rganadi, irodasini mustahkamlaydi va mustaqil qaror qabul qilishga moyilligi oshadi. Bu jarayon davomida o‘qituvchilar va ota-onalar tomonidan ko‘rsatilaётgan rag‘bat motivatsiyani kuchaytiradi, adashuvlarni to‘g‘ri yo‘naltirish mumkinligini bildiradi va bolaning tashabbuskorligi rivoj topadi.

Bolaning psixologik holati, ya’ni o‘ziga bo‘lgan ishonch, ta’sirchanlik darajasi, stresslarga chidamlilik va muloqot ko‘nikmalari ham shaxs sifatida shakllanishdagi muhim omillardandir. Tarbiya va ta’limda individual yondashuv, psixologik ko‘mak va maslahatchilik xizmatlarining mavjudligi bolalarga o‘z tajribalarini chuqurroq anglashi va hayotiy maqsadlarini aniqroq belgilashiga xizmat qiladi. Ushbu yo‘nalishda o‘qituvchi va psixologlarning hamkorligi, ota-onalar bilan doimiy muloqot orqali muammolarni erta aniqlash va oldini olish choralari ko‘proq natija berishi aniqlandi.

Munozara

Olingan natijalar, bolaning shaxs sifatida shakllanish jarayonini murakkab va ko‘p qirrali hodisa sifatida talqin qilish zarurligini ko‘rsatadi. Oila yoki maktab individual ravishda ta’sirchan omil sifatida ko‘rilishi mumkin, ammo amaliyotda bolaga ham oilaning, ham maktabning, ham keng ijtimoiy muhitning birgalikdagi ta’siri bo‘lishi ma’lum bo‘ladi. Oilada mustaqil fikrlash va qaror qabul qilishga rag‘batlantiriladigan bola maktabda mustahkam

poydevor ustida o‘z bilim va ko‘nikmalarini kengaytiradi. Aynan shu nuqtada o‘qituvchining innovatsion, demokratik metodlardan foydalanishi bola shaxsining har tomonlama rivojida katta ahamiyatga ega.

Shaxs shakllanishi jarayonida interfaol va hamkorlikka asoslangan metodlardan foydalanish bolalarga tarbiya jarayonining faol ishtirokchisi sifatida qarashni talab etadi. Ilg‘or pedagogik texnologiyalar, masalan, loyiha usuli, muammoli o‘qitish, rol o‘yinlari, munozaralar shaxsiy sifatlarni shakllantirishda alohida o‘rin tutadi. Ushbu jarayon faqat bilim berish bilan cheklanmay, balki mustaqil va ijodiy fikrlash, jamoa bilan ishlash, mas‘uliyatli qaror qabul qilish kabi sifatlarni tarbiyalaydi. Sotsiokultural yondashuvlar bola va kattalar o‘rtasidagi madaniy almashuvning qanday ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi. Vygotskiyning “yaqin rivojlanish zonasi” nazariyasi ham shuni ta‘kidlaydiki, bola katta yoki bilimli hamkor yordamida o‘z imkoniyatlarini kengaytiradi va yangi tajribalarni o‘zlashtiradi. Ota-onalar va pedagoglar o‘rtasidagi hamkorlik bolaning shaxs sifatida shakllanishi jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. Ta‘lim-tarbiya masalasida ularning pozitsiyalari hamohang bo‘lishi, maqsadlari uyg‘unlashishi, bolaga qo‘yiladigan talablar hamda beriladigan tarbiya usullari bir-birini to‘ldirishi shart. Aks holda, bola qarama-qarshi signal va ko‘rsatmalarni oladi, bu esa uning xulqida nomuvofiqlik, ziddiyatli hissiy reaksiyalarga olib kelishi mumkin. Maktab ma‘muriyati, o‘qituvchilar va oilalar o‘rtasidagi doimiy aloqalar, muntazam uchrashuvlar, psixologik treninglar to‘liq hamkorlikka zamin yaratadi. Bundan tashqari, zamonaviy texnologiyalar ham o‘qituvchi-ota-ona-bola o‘rtasida yanada tezkor aloqani ta‘minlash uchun qulay imkoniyatlar taqdim etadi.

Ayni paytda shaxs sifatida shakllanish individual jarayon ekanligini unutmaslik lozim. Har bir bolaning qobiliyati, iqtidorlari, qiziqishi va rivojlanish tezligi har xil bo‘lishi tabiiy. Shuning uchun bolaga nisbatan moslashuvchan yondashuv, uning xatti-harakatlarini, qiziqishlarini sinchkov o‘rganish juda muhimdir. Qaysidir bola san‘atga qiziqishi sababli ijodiy loyihalarda faolroq, boshqasi esa aniq fanlarga moyilligi tufayli ilmiy tadqiqotlarga intilishi mumkin. Bu jarayonda o‘qituvchilar va psixologlar bola iste‘dodini ilg‘ab olib, tegishli yo‘naltirish, shuningdek, qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini taklif etishga tayyor bo‘lishlari kerak.

Zamonaviy sharoitda internet va ijtimoiy tarmoqlarning keng tarqalishi bolalarga turli madaniy ko‘nikmalar va dunyoqarashlar bilan tanishish imkoniyatini yaratadi. Shu bilan birga, ushbu global axborot oqimi bolaning hali to‘liq shakllanmagan psixikasi uchun malakali filtr va nazoratni talab etadi. Oilada va maktabda raqamli savodxonlik, xavfsiz internet xulq-atvori, tanqidiy fikrlash, aniq ma‘lumotlarni yolg‘onlaridan ajratish ko‘nikmalarini tarbiyalash muhim. Bu shaxsning nafaqat axborot olish jarayonida, balki hayotda to‘g‘ri qarorlar qabul qilishida ham zarur asosdir. Mazkur tadqiqotning cheklovlari shundaki, u asosan nazariy manbalar tahliliga asoslangan bo‘lib, amaliy eksperimental tadqiqotlar cheklangan miqdorda ko‘rib chiqildi. Kelgusida keng miqyosli empirik tadqiqotlar o‘tkazish, turli yoshdagi bolalar orasida

kros-madaniy taqqoslash qilish, turli tarbiya modellari samaradorligini batafsil o‘rganish va bu asosda konkret tavsiyalar ishlab chiqish mumkin.

Xulosa

Ushbu tadqiqot asosida bolaning shaxs sifatida shakllanishi uzluksiz va ko‘p omilli pedagogik jarayon ekanligi aniqlandi. Bolaning ichki dunyosi, qobiliyatlari va qiziqishlari, oiladagi tarbiya uslublari, maktab muhitining pedagogik xususiyatlari hamda keng ijtimoiy-psixologik omillar birlashganda bolaning barkamol rivojlanishiga xizmat qiladi. Shaxs sifatida shakllanish bolaga faqat bilim berish emas, balki uning o‘z-o‘zini anglashiga, ijtimoiy munosabatlarni uyg‘unlashtirishiga, mustaqil fikr va qaror qabul qilishga, turli vaziyatlarda moslashuvchan bo‘lishga, ijodiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan tizimli faoliyatdir. Shu boisdan pedagogik jarayonni takomillashtirish, o‘qituvchi va ota-onalar hamkorligini mustahkamlash, individual yondashuv, zamonaviy metod va texnologiyalardan oqilona foydalanish, bolaga uning salohiyatini ro‘yobga chiqarish uchun qulay sharoit yaratishning g‘oyat muhimligi namoyon bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Выготский Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский. – М.: Лабиринт, 1999. – 352 с.
2. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка / Ж. Пиаже. – Ростов н/Д: Феникс, 1997. – 512 с.
3. Sharipov G‘. N. Pedagogika nazariyasi asoslari. – Toshkent: Fan, 2018. – 280 b.
4. G‘ofurov A. R. Bola psixologiyasi va tarbiyaviy jarayon / A. R. G‘ofurov. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2015. – 198 b.